

A vasfüggöny árnyékában a határ két oldalán (2. rész) Nyugat-Magyarország és az Őrvidék 1945–1956–1989

A megszálló szovjet katonai hatóságok számos eszközzel fékezni igyekeztek a menekültáradatot, ezért november 24-éről 25-ére virradóra éjszaka Mosontarcsa¹ községtől délre nyolc km-re lezárták a Hansági-főcsatornán átívelő hét méter hosszú és két méter széles fából készült hidat. Ez nem volt véletlen, hiszen addig – egy hónap alatt – kereken 70 ezer (!), az összes Ausztriába távozott magyar csaknem 40%-a itt lépte át az államhatárt. A hidat még a lezárás napján, a szovjet katonaság felrobbantotta. Az átkelő mégis jelképpé vált, ahonnan előzőleg a menekültek kb. nyolc km-es gyaloglás után Mosontarcsa központjába megérkezve, a ma is álló vendéglőben először megpihentek, forró teát, élelmet kaptak, és a továbbszállításukra várakoztak.

Népes kísérettel érkezett Bécsbe Richard Nixon, az USA alelnöke, aki december 19-én tárgyalásokat folytatott az osztrák kormánnyal a magyar menekültkérdés megoldásáról, különösen annak pénzügyi vonatkozásairól. Másnap az alelnök újságírók kíséretében menedéktáborokat – elsőként Nezsideren egy kisebb befogadóképességűt látogatott meg –, majd Mosontarcsa községet kereste fel. „A világot bejárták azok a képek, amelyeken Richard Nixon, a velünk szimpatizáló amerikai alelnök menekült családokat halászik ki a vízből. Nixon ettől függetlenül nem jutott el addig, hogy legalább nyilatkozatban ítélje el a szovjet agressziót.”² Az alelnök ezt követően Kismartonban, a tartományi kormány székházában a legnagyobb elismeréssel méltatta Burgenland és Ausztria teljesítményét a magyar menekültek megsegítésében. Ezt követően megtekintette a kismartoni nagy átmeneti menedékhelyet, utolsóként a traiskircheni menekülttábor. Ugyancsak 1956. december derekán járt a településen James Albert Michener amerikai író, aki élményeit *A mosontarcsai híd* című világhírű regényében örökítette meg, amelyet 1957. évi lakhelyén, Hawaii-ban alkotott.³ Művéből az osztrák filmművészet legendás rendezője, Franz Antel 86 éves korában, 1999-ben *Der Bockerer 3. – Die Brücke von Andau* címmel filmet is készített.⁴ Közben, a forradalom és szabadságharc 10. évfordulóján, 1966-ban a lerombolt fahídtól a Mosontarcsáig tartó „Menekülés útja”-n („Fluchtstraße”), a helységről kb. másfél km-re amerikai magyarok kétnyelvű (magyar és német) emlékoszlopot állítottak, amelynek (rövidebb) magyar szövege a következő: „Ausztria iránti hálánk megörökítésére, az 1956-os szabadságharc hőseinek és menekültjeinek emlékére, az amerikai magyarok”.⁵

A Magyarországból távozókat üldöző szovjet katonák gyakran átlépték az államhatárt és betörték osztrák területre. Ilyen eset fordult elő például 1956. november 23-án az Őrvidéki Rohonc térségében, ahol tucatnyi magyar állampolgár menekült Ausztria felé. Két szovjet katona rohant utánuk, akik eközben átlépték a határt, de az osztrák csendőrök lefegyverezték őket. Amikor az egyik menekülni kezdett, az osztrákok tüzet nyitottak, és jogos fegyverhasználat következtében halálos sérüléseket szenvedett. Az eset miatt az osztrák szövetségi kancellár hivatalosan tiltakozott a bécsi szovjet nagykövetnél, aki szerint a katonák csak eltévedtek. Szovjet részről nehezményezték, hogy az osztrák hatóságok kitüntették azt a csendőrt, aki agyonlőtte az egyik határsértő szovjet katonát.⁶

Az előbbi időpontban kb. 42 ezer magyar menekült tartózkodott Ausztriában, de az október 28-ától ez idáig az országba érkezett kb. 50 ezer magyar közül kivándorlási céllal 8410 fő már elhagyta a szomszédos államot, és tovább ment Nyugatra, illetve a tengerentúlra. November utolsó harmadában a többségük Alsó-Ausztria (10 ezer fő), Stájerország (6500 fő), Burgenland (6 ezer fő) és Bécs (4200 fő) táboraiban, illetve menedékhelyein volt, a többi más tartományokban.⁷ A bécsi kormányzervekhez november 30-áig 13 esetben érkezett jelentés arról, hogy magyar vagy szovjet katonák a menekültek követése, illetve üldözése közben átlépték az osztrák határt, vagy átlóttek osztrák területre, illetőleg osztrák területről visszahurcolták a távozókat.⁸ November végén a legtöbb menekülő az örvidéki Miklóshalma, Féltorony, Mosontarcsa, Sopronkeresztúr és Locsmánd térségében hagyta el az országot.

Az osztrák külügyminisztérium adatai szerint november 26-áig 83 ezer magyar érkezett Ausztriába, akik közül 63 ezer fő még az országban tartózkodott, a többi már eltávozott a befogadó nyugati és tengerentúli államokba. Ezekben a napokban éjjelenként átlagosan nyolcezer magyar szökött át a határon. December közepéig kb. 150 ezer magyar menekült érkezett Ausztriába, akik közül ekkorra 70 ezer fő már kivándorolt más, befogadó országokba, de 80 ezer különféle menedékhelyeken várta sorsának további alakulását. A menekültek befogadására Ausztriában végül összesen 257 tábort állítottak fel. A magyarok túlnyomó részét (154 309 főt) 1956–1957 folyamán európai és tengerentúli államok fogadták be. Egy 1957. június 17-i hivatalos statisztika szerint a legtöbbet az USA (32 932 fő) és Kanada (21 400 fő), majd Nagy-Britannia (20 533 fő), Német Szövetségi Köztársaság, az NSZK (11 671 fő), Svájc (10 348 fő), Franciaország (9378 fő), illetve Ausztrália (7767 fő) vette át. További adat: 1958 áprilisáig összesen 180 288 magyar menekült Ausztriába, a kétharmaduk munkás, több mint egynegyedük hivatalnok és értelmiségi, közel 40%-uk nő, a többségük életkora 19–25 év volt. Később mindössze 7722 fő menekült tért vissza bizonyíthatóan Ausztriából Magyarországra, és kb. 18 ezer maradt a szomszédos államban.⁹ Sok menekültet nyugati magyar egyházak fogadtak be. Így például az USA-beli, jelentős magyar lakosságú New Brunswick város (New Jersey állam) katolikus Szent László egyházközsége.¹⁰

Megdöböntő adat, hogy száz akkori magyar egyetemi hallgató közül 11 (!) elhagyta az országot. Közülük a legismertebbek a soproni Erdőmérnöki Főiskola diákjai, akik már 1956. október 22-én megalakították forradalmi tanácsukat, és az erdészeti kar dékánjává Roller Kálmánt (1913–2014) választották. November 4-e után a város diáksága és tanárai egy ideig még ellenálltak, de hamarosan menekülni kényszerültek. Dékánjuk vezetésével kb. 220 erdőmérnöki hallgató és 25 oktató, illetve jó néhány családtag először a traiskircheni menekülttáborba került. Fegyverrel a kezében lépte át a határt kb. 80 diák, akik addig városi rendfenntartó feladatot láttak el Sopronban. Az osztrák hatóságok emiatt hadifogolynak tekintették őket, és a Klosterneuburgban felállított internálótáborba vitték a fiatalokat. Később csatlakozhattak társaikhoz, amikor dékánjuk vezetésével a soproni diákokat és tanáraikat Salzburgban helyezték el. Roller Kálmán 1956. december 16-án három diákkal együtt Kanadába utazott, ahol sikerült elérnie, hogy Vancouverben az ottani British Columbia Egyetem befogadta tanítványait. Salzburgba visszatérve, beszámolt az ottani helyzetről. Ezt követően kb. 150 hallgató és hat tanár – nem számolva a várható magyarországi megtorlással – hazautazott Sopronba. A többség – 220 hallgató, köztük számos csatlakozott diák és néhány tanár – december utolsó napjaiban Kanadát választotta, és dékánja vezetésével kivándorolt a tengerentúlra. A következő évben az egyetemen 196 hallgatóval Roller Kálmán dékán az említett vancouveri egyetemen megalakította a magyar tagozatot. A „Magyar Divízió”-ként is emlegetett intézmény Roller vezetésével,

28 oktatóval magyar tannyelven 1961-ig működött a selmecbányai hagyományok szellemében. A tagozaton végül összesen 141 hallgató szerzett erdőmérnöki diplomát, melyeket a kanadai állam honosított.¹¹ Roller Kálmán dékán bátor kiállásával életeket mentett, és szakmai pályákat indított el. Diákjai, ha nem menekülnek el, minden bizonnyal a kommunista megtorlás áldoztaivá váltak volna.

A fegyveres erők és közbiztonsági ügyek minisztere, Münnich Ferenc (1886–1967) időközben, 1956. december 11-én elrendelte a határsáv visszaállítását és a műszaki zárrendszer újratelepítését a magyar–osztrák határon. Ennek fő célja, hogy megakadályozza az országból történő további tömeges menekülést, illetve kivándorlást. Közben ugyanis megszervezték az államhatárt lezáró fegyveres alakulatokat, amelyek a határon elfogott személyeket a Győrben, Sopronban és Szombathelyen felállított ún. „Hazatelepítési Központok”-ba helyezték el, ahonnan visszaszállították őket a lakóhelyükhöz közeli településre. A nyugati államhatáron 1957 elejére már jól működött az ellenőrzés, ezért a menekülők inkább Jugoszlávia felé mentek, amely időközben befogadó országgá vált.¹² A forradalom és szabadságharc leverése után az országból Nyugatra távozott 200 ezer fő kb. egytizede, 19 880 magyar a déli határon keresztül jutott el a szabad világba. Közülük később 2700 fő visszatért Magyarországra, 500 személy Jugoszláviában telepedett le. Döntő részük tovább vándorolt, közülük Kanada 1765 személyt fogadott be.¹³

Az említett Münnich-féle miniszteri döntés után, a Kádár-kormány 1957. január 8-án – többek között az „ellenséges ügynökök átdobásának veszélye miatt” –, határozatot fogadott el a nyugati államhatár fokozottabb ellenőrzéséről. Ezt követően, január 24-én Kádár János arról tájékoztatta a Minisztertanácsot, hogy a határőrség a nyugati és déli határon műszaki zárat létesít, azaz visszaállítja az 1956 májusában megszüntetett vasfüggönyt.¹⁴ Bár mindkét döntést a Nyugat felől érkező „ellenséges ügynökök beszivárgásával” indokolták, a valódi ok a további menekülések, korabeli kifejezéssel a „disszidálások” meggátlása volt. A Kádár-kormány március 2-án újabb határozatban rendelte el a nyugati országhatár műszaki lezárását és az aknamező visszatelepítését, mert képtelen volt a menekülteket feltartóztatni. A leszerelt határőrök pótlására a Magyar Néphadseregből 1339 főt vezényeltek a nyugati határra, de az újoncok is folyamatosan érkeztek, és áprilisban megkezdték a munkát. A felépített második vasfüggöny ismét határsávval, őrtornyokkal, fegyveres és kutyás határőrök láncolatával és aknákkal zárta el a Magyarországot a nyugattól. Lovas járőrök is teljesítettek szolgálatot, például Kemestaródfa község térségében, de terepjáró gépkocsikkal is ellenőrizték a határt. A Fertő tavon erre légcsavaros csónakokat használtak. Az újraaknásítást a műszaki alakulatok mindössze három hónap alatt, 1957. június 30-ig végrehajtották, és ez idő alatt 356 km kétsoros tüskésdrót-kerítést építettek a teljes magyar–osztrák határvonalon. Eközben 243 km hosszú négysoros és 107 km-es ötsoros, gyalogság elleni aknamezőt is telepítettek, összesen 800 ezer taposóaknával.¹⁵

A menekülési hullám mérséklésére lerakott aknamező azonban nem felelt meg az alapvető műszaki-katonai követelményeknek. Az elhelyezett robbanószerkezetekről nem készült sem vázrajz, sem törzskönyv. A katonák vagy nem érezték magukat kellően felkészítve a taposóaknák telepítésére és féltek a művelettől, vagy esetleg nem is akarták, hogy azok működjenek. Sok taposóakna ezért hatástalanul került a földbe, mert például a gyújtószerkezetet nem állították össze, ha igen, akkor viszont azt gyakran nem egyesítették a robbanótöltettel. Emiatt igen sok volt a működésképtelen robbanólövedék. A telepítés során felhasználták a korábbi tapasztalatokat. Ezért nem alkalmazták ismét a nagy repeszhatású, és legtöbbször halálos sérüléseket okozó érintőaknákat, mert azok a határőrökre is igen veszélyesek voltak. A műszaki építmények egyes részeit is módosították, amelyek az államhatár vonalától 1–2 méterre az ország belseje felé haladva a következő

szakaszokból álltak. Az első elem egy 2–2,20 méter magas vasbetonoszlop-sor volt 4–5 m-es oldaltávolsággal. Az oszlopok között tuskésdrótból font összefüggő hálót helyeztek el kb. 20×20 cm-es négyzetes fonattal. A drótkerítéstől kb. 4 méter széles aknamező húzódott, ahol a korábbi faborítású robbanószerkezetek helyett műgyanta alapú korai műanyag-testű (bakelit) készült téglalap alakú (a méretük: 4,5×4,5×17 cm) aknákat raktak le. Ezeket a talajszint alá néhány cm-re rejtették, szélesebb felükkel merőlegesen a várható megközelítési irányra. Az aknatest fogta be a gyújtószerkezetet, az indító gyutacsot és a 7,5 dkg súlyú TNT (trotil) összetételű robbanóanyagot. Rálépés esetén a lábat leszakította, ráeséskor a test felső részén halálos sebet ejthetett. Az aknákat a határvonaltól visszafelé, a drótkerítéstől 1 méteres sávban legalább 4, de volt olyan hely (például Zsira község térségében) ahol 8 sorban helyezték el. Ez azt jelentette, hogy az aknamezővel szemben állva legalább 25 cm-enként, 8 sor esetén viszont 12,5 cm-enként (!) lapultak a földben a robbanószerkezetek. Az átmászási lehetőséget kínáló betonoszlopokra külön aknákat szereltek fel. Az aknamezőt a határvonal mellett 1–2 méter távolságra felállított kerítéshez hasonló drótháló-sövénnyel zárták le. Ez utóbbi főként a véletlen balesetek megakadályozására, illetve a vadállatok feltartóztatására szolgált. Ily módon alakult ki az, az övezet, amely „halál-zóna”-ként vált hírhedtté. Az előbbi rendszerben telepített aknamezőt azonban rövid időn belül a szükségszerű gondozatlanság miatt benőtték a gyomnövények, és átjárhatatlanná vált. A földre helyezett aknákról titkosan kezelt vázlatok, törzskönyvek készültek, de azokba csak a parancsnokok tekinthettek be. Az aknamezőt a szintén kb. 4 méter széles felszántott és gereblyével elegyengetett, sima földterület, az ún. nyomsáv követte, amely jelezte a határon történt mozgásokat. Ezután egy keskeny, egy méter széles ösvény, a járőr-csapás következett, ahol a katonák haladtak. A vasfüggönnyt egy kb. 40 méter széles újabb sáv zárta, amelyet olyan növényzet fedett, amely a látást nem zavarta.¹⁶

Az államhatár közvetlen környékének a megfigyelésére 15–16 méter magas vasszerkezetű magasfigyelőket állítottak fel, jó látási viszonyok idején ezekben szinte mindig tartózkodott egy-egy, távcsővel is felszerelt határőr. Az új műszaki határvédelmi rendszert 1957. április–június között csak a magyar–osztrák határon építették ki, mert a politikai vezetés akkori álláspontja szerint Magyarország ellenségei kizárólag Nyugatra mehettek, vagy onnan jöhettek. Az sem volt véletlen, hogy a szigorú fegyverhasználat is csak az osztrák határra vonatkozott. A műszaki zár mellett a belügyi hatóságok ismét bevezették az 500 m-es határsávot, illetve a 15 km széles határövezetet, amely számos település lakosságát érintette. A két körzetbe való belépést, illetőleg az ott-tartózkodást merev szabályokhoz, feltételekhez és állandó ellenőrzéshez köthették.

Az osztrák kormány számos alkalommal tiltakozott a bécsi magyar követségnél amiatt, hogy a magyar határőrség katonái behatoltak osztrák területre. Idézet az egyik jegyzékből: „Az utóbbi időben aggodalomra okot adó módon megnövekedtek azok az esetek, amelyek során a magyar határőrök az osztrák határterület gyanútlan lakosait, valamint olyan kirándulókat vagy turistákat, akik a határ közelében, de egyértelműen osztrák felségterületen [tartózkodtak], lövéseikkel testi épségükben veszélyeztették. (...) A veszélyeztetés tényét bizonyítja, hogy az illetékes osztrák szervek az osztrák területre irányuló lövéseket kétséget kizáró módon megállapították. Csak a véletlennek tudható be, hogy az utóbbi időben jelentett esetekben senki sem sérült meg. (...) Az osztrák szövetségi kormány arra kényszerül, hogy ismételten a legkomolyabb észrevételeket tegye a határsértések és az osztrák területen tartózkodó személyek veszélyeztetése ellen. Sajnálattal kell rámutatnia arra is, hogy ezek az esetek érezhetően terhelik a Magyarország és Ausztria közötti kapcsolatokat. (...) Az osztrák szövetségi kormány ezért nyomatékosan kéri, hogy a magyar határőrséget urasítsák az osztrák felségterület legpontosabb tiszteletben tartá-

sára és különösen arra, hogy hagyjon fel az osztrák területre történő belövésekkel. (...) Szavatolni kell, hogy a magyar határőrizeti szervek az osztrák területen lévő személyeket, ha a határ közvetlen közelében tartózkodnak is, sem közvetlenül, sem az ország belsejébe irányított figyelmeztető lövésekkel nem veszélyeztetik.”¹⁷ A kialakult helyzetet súlyosbította, hogy ismételten kiderült: a drótkerítésből és taposóaknáknak sorából álló záróvonal számos helyen átnyúlt osztrák területre vagy annak közvetlen közelében futott. Emiatt nemcsak a határmenti birtokosok, hanem a kíváncsiskodó emberek, kirándulók életét is veszélyeztette.

A Fertő tavon keresztül húzóódó államhatáron, 1958 második felében kezdték meg a vasfüggöny drót-, illetve akna-akadályainak a kiépítését. „A határmenti megerősítésre szükséges építőanyagot a tó Ausztriához tartozó öblében szállították a rendelkezési helyre. A szállítmányokat felfegyverzett határőrök kísérték. A magyarországi határőrség azért választotta a vízi utat, mert az sokkal rövidebb volt, mint a szárazföldi út. Az osztrák vámhivatalnokok megfigyelték, hogy a magyar határőrök az Ausztriához tartozó vizeken olyan uszályokat vontattak, amelyek a vasfüggöny megerősítéséhez szolgáló vaspillérekkel voltak megrakva. Az egyik uszályt egyik éjszaka a vihar a rakományával együtt az osztrák part közelébe sodorta. (...) A magyarországi kommunista rendszer a drót- és aknaakadályok elhelyezését azzal indokolta, hogy a Fertő tóban »világosabban meg akarja jelölni« az Ausztriát és Magyarországot elválasztó vonalát. Az akadályok kiépítésének igazi célja természetesen az, hogy végképp és légmentesen lezárják a határt, mert vakmerő menekülők többször a Fertő tavon keresztül jutottak ki szabad földre”¹⁸

A magyar kormány 1958 szeptemberében értesítette az osztrák Kancelláriát, hogy a Fertő tó nádasában és a szabad vízfelületek alatt aknákat helyezett el.¹⁹ A következő hónap közepén, október 14-én fegyveres magyar katonák a Fertő tó vizében az államhatár vonalától mindössze három méterre, már osztrák területen egy cölöpsort helyeztek el, amelyre műszaki jelzőberendezéseket telepítettek. Az eset az osztrák sajtóban nagy visszhangot keltett, a bécsi külügyminisztérium jegyzékben tiltakozott.²⁰ Az előbbi határsértés után három nappal, október 17-én Bécsben, Leopold Figl osztrák és Sík Endre (1891–1978) magyar külügyminiszter tárgyalásainak egyik fontos kérdése lett. Sík másnap készített feljegyzéséből idézünk: „Itt is vita alakult ki, aminek kapcsán a magyar határzár is szóba került. Itt közbeszólt Kreisky államtitkár. Hosszasan fejtegette az osztrák álláspontot. Kifejtette, hogy Ausztria normalizálni akarja a kapcsolatot Magyarországgal. A határzárát osztrák részről nem nézik szívesen. Azt vennék legszívesebben, ha a határzárát eltávolítanánk. De ismerik ezzel kapcsolatos állásfoglalásunkat, s ezért tudomásul veszik azt, hogy mi biztonsági vagy ő nem tudja, milyen okokból ragaszkodunk a határzár fenntartásához. Azt azonban ők nem tudják megakadályozni, hogy ne menjenek oda turisták vagy akár osztrákok is. A vasfüggöny idegenforgalmi látványosság lett, turisták mennek oda, akik le is fényképezik. Ha már egyszer egy külföldi Ausztriában jár, akkor szeretné a vasfüggönnyt is megörökíteni.”²¹ Kreisky szerint a két ország közötti viszony „nyugaton rossz”, ennek megjavítására tenni kell valamint. Sík Endre válaszában kénytelen volt elismerni, hogy Magyarország újra felállította a határzárát, mert Ausztria területén ellenséges magyar emigrációs és amerikai kémszervezetek működnek. Sík szerint a megbeszélés hangja végül „egész barátságossá vált”, és Kreisky nyitott a kapcsolatok javítására.

Bár 1958-ban, a kormányközi viszonyban nem történt látványos fordulat, a közvetlen érdekeknek megfelelően, az év folyamán a burgenlandi tartományi vezetés számos tagja járt Magyarországon. Így például tavasszal Lorenz Karall volt tartományfőnök vezetésével a Burgenlandi Kereskedelmi Kamara küldöttsége folytatott tárgyalásokat Budapesten. Nyáron a kismartoni kormány megbízásából August Ernst tartományi levéltáros és mun-

katársai végeztek kutatásokat a Magyar Országos Levéltárban.²² A közeledési folyamat 1959-ben is előrehaladt, májusban a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében érdekelt osztrák gazdasági csoportok nyomására Johann Wagner burgenlandi tartományfőnök vezetésével kormányküldöttség – melynek tagja volt Karl Gruber volt külügyminiszter is – utazott a magyar fővárosba, a Budapesti Ipari Vásár alkalmával. A fentiekben kívül igen jelentős volt az 1956-ban félbeszakadt vagyoni jogi tárgyalások albizottsági szintű folytatása. Az előbbi kedvező folyamatot egy súlyos határesemény zavarta meg: 1959. október 19-én délután Josef Rumppler osztrák állampolgár, feltehetően ittas állapotban Ágfalva térségében magyar területre tévedt, ahol a felszólításra nem állt meg, és a határőrök agyonlőtték.²³ Az ügy oly mértékben felháborította Bruno Kreisky külügyminisztert, hogy november 30-án közvetlen hangú levélben fordult Sík Endréhez. Élesen tiltakozott a magyar határőrség eljárása ellen, és kijelentette: ilyen körülmények között nem lehet elvárni a két ország közötti viszony javulását.²⁴ A bécsi magyar követ szerint „a határzár-kérdésben nekünk arra kell törekednünk, hogy az egész kérdés jelentőségét lecsökkentsük, és ne engedjük magunkat az olyan osztrák érvektől megijeszteni, hogy ez az osztrák–magyar viszony legfontosabb kérdése”.²⁵

A következő évben is jó néhány összetűzés történt a magyar–osztrák államhatáron, különösen 1960 második felében. Augusztusban is több ilyen eset fordult elő, 21-én például a hajdani Moson vármegyei Féltorony község térségében egy Haider nevezetű osztrák vámtisztviselő állítólag fegyveresen magyar területre lépett, és erőszakosan viselkedett a határőrökkel szemben, akik több lövést adtak le rá. Az osztrák hatóságok élesen tiltakoztak a fegyverhasználat ellen.²⁶ Novemberben Soprontól északra, a Fertő tó délnyugati partján elhelyezkedő örvidéki Szentmargitbánya település körzetében a magyar határőrök tüzet nyitottak egy osztrák vámtisztviselőre. Az ügy – mint az augusztus óta tartó hasonló határesemények – széleskörű sajtóvisszhangot váltott ki, és az osztrák parlamentben is szóba került.²⁷

Az újra leeresztett vasfüggöny a nyugat-dunántúli, illetve az örvidéki magyarságot, gyakorlatilag megint teljesen elzárta egymástól. Mindez persze nemcsak az 1956 őszen Ausztriába menekült magyarokra vonatkozott, hanem arra a sok ezer honfitársunkra is, akik az 1945 után kiépülő magyarországi kommunista diktatúra elől kényszerültek Nyugatra, mert ők is évtizedekre elvesztették a hazájukat. Így például Kovács Imre (1913–1980) a jeles népi író, politikus, 1945–1947-ben a Nemzeti Parasztpárt főtitkára, majd alelnöke, aki ausztriai látogatásakor 1962 nyarán csak a határ menti, örvidéki Somfalva temetőjéből a vasfüggönyön tekinthetett át Sopronba.²⁸

A magyar–osztrák viszony javulását jelezte, hogy 1962 májusában Julius Raab volt kancellár, vagyis szövetségi kormányfő, az ausztriai Kereskedelmi és Iparkamara elnöke figyelmen kívül hagyta az osztrák sajtó bírálatát, és két napra küldöttség élén a magyar fővárosba utazott a Budapesti Ipari Vásár alkalmából. Raab a kiállítás osztrák bemutatótermében üdvözölte az odalátogató legfelsőbb magyar vezetőket. Ezt megelőzően két ízben, Johann Wagner burgenlandi tartományi főnök nyitotta meg az ipari vásárban évek óta rendszeresen kiállított osztrák árutárlatot.²⁹

A nyár folyamán a burgenlandi tartományi kormány szocialista (SPÖ), illetve néppárti (ÖVP) tagjai együttesen két napra Sopronban látogattak, és a határmenti kapcsolatokról tárgyaltak a város és Győr-Sopron megye vezetőivel. Ezt a látogatást Sebcs István (1906–1966) bécsi követ 1962. február 19-én kelt, a magyar–osztrák kapcsolatok alakulásáról szóló összefoglaló jelentése³⁰ szerint úgy kell megszervezni – ami megfelel a másik fél kívánságainak is –, hogy félhivatalos jelleget kapjon. Jelentőségét az adja, hogy a burgenlandi kormány szocialista és néppárti tagjai „az ellenforradalom óta” első alka-

lommal, együtt jönnek Magyarországra. A találkozón „megfelelő módon szóvá kell tenni a magyar–osztrák kapcsolatok ama kérdéseit, amelyekben a burgenlandiak érdekelve vannak. (Határegyezmény, vagyoni jogi tárgyalások, gazdasági kapcsolatok növekedése, kulturális és sportkapcsolatok szélesítése, állategészségügyi és növényvédelmi egyezmény megkötése, jogszegély egyezmény, Fertő-tói együttműködés, stb.) A burgenlandi kormány részéről a kettős birtokosok ügyét kívánják szóba hozni, e célból egy szakértőt is magukkal hoznak. A beszélgetéseken a leghelyesebb taktika abból állna, ha nem mennénk bele a vagyoni jogi kérdések (...) megvitatásába (...), hanem arra utalnánk, hogy magyar részről mindig jóindulattal kezelték a kettős birtokok (...) ügyét, azonban ez egy nagyobb kérdéscsoportba, a vagyoni jogi tárgyalások témakörébe tartozik”.³¹

Közben a magyar–osztrák határon folyamatosan karban kellett tartani a vasfüggönyt, mert pótolni kellett a vadállatok mozgása, a felrobbant aknák, és a határsértések miatt a megrongálódott drótkerítés-részeket. Ez azt is jelentette, hogy a korábbinál magasabbra feszítették ki a sodronyokat, amelyeket érintő aknákkal is megerősítettek. Ezen kívül ún. buktató drótokat is alkalmaztak. A vasfüggöny korszerűsítését 1963-ban fejezték be: eközben megépítettek összesen 282 km hosszú új típusú műszaki drótakadályt és 1 124 900 aknát (!) telepítettek. A négy évig tartott munkálatokra akkor igen tekintélyes összeget, összesen 37 millió forintot terveztek.³² A folyamatos karbantartásra azonban az imént említett okok miatt – természetesen – továbbra is szükség volt.

Eközben az aknazár létesítését kiváltó okok – elsősorban az 1956. októberi forradalmat és szabadságharcot követő országból való tömeges eltávozás – az 1960-as évek első felére lényegében elenyésztek, és eközben Magyarország nemzetközi helyzete is megváltozott. A forradalom vérbefojtása, a Kádár-kormány törvénytelen hatalomra kerülése miatt az Egyesült Nemzetek Szervezete, az ENSZ közgyűlés napirendjén szerepelt a „magyar kérdés”, sőt hazánk ENSZ-tagságát is felfüggesztették. A Kádár János által irányított kommunista pártvezetés mindent megtett azért, hogy kitörjön a nemzetközi elszigetelődésből. Ez azonban csak akkor sikerült, amikor titkos magyar–amerikai tárgyalások után, 1962. október 20-án elfogadta az USA feltételét, hogy szabadon bocsátja a forradalomban való részvétel miatt Magyarországon elítélteket. Ezt követően, december 18-án az USA határozati javaslatot terjesztett elő az ENSZ-ben a „magyar kérdés” napirendről történő levételéről.³³ Az általános közkegyelmet 1963. március 21-én, a magyar országgyűlésben maga Kádár János jelentette be, amelynek következtében csaknem az összes 1956-os elítélt szabadlábra került.

Az ország külpolitikai elszigeteltségéből való kitörésben hamarosan Ausztria töltötte be az elsődleges szerepet, amelynek állomásairól – mivel Burgenlandot is sok tekintetben érintette – röviden szólunk. A kezdet: Sebes István bécsi követ 1964. január 3-án kelt részletes jelentése szerint „A magyar–osztrák kapcsolatok alakulása az elmúlt időszakban kedvezőtlen irányt vett. Bár számos területen még szemmel látható előrehaladás tapasztalható, egyes lényeges kérdésekben visszaesés vagy egy helyben topogás jelentkezik, illetve a kilátások bizonytalanok. A magyar–osztrák kapcsolatok további sorsa részben attól függ, hogy milyen döntések születnek az illetékes hazai szerveinknél. (...) Osztrák részről jelenleg (...) várakozó álláspontra helyezkednek, és néhány elszigetelt jelenségtől eltekintve, nem éreztük velünk, hogy a kapcsolatok megromlottak”.³⁴ Ennek egyik fő oka akkoriban a két ország közötti pénzügyi és vagyoni jogi kérdések rendezetlensége volt, mert az azokkal kapcsolatos tárgyalások már régóta, 1953-tól húzódtak. Az ügy jelentőségét jelzi, hogy félév múlva, június 15-én Nyers Rezső, az MSZMP KB titkára az előbbi tárgyban már a megbeszélések befejezéséről tett előterjesztést a Politikai Bizottsághoz. Az indítványban a már említett kettős birtokosok ügye is hangsúlyt kapott, méghozzá az osztrák fél által követelt 80 millió

schilling³⁵ értékű követelésben. „A Burgenlandban lévő magyar tulajdonú kisbirtokokat [Ausztriában] felszabadítják a zár alól, azok a jövőben eladhatók lesznek, a magyarországi osztrák kisbirtokok kártalanítási összege viszont benne foglaltatik a 80 millió schillingben. (...) a burgenlandi magyar kisbirtokok és más követelések eladásából mintegy 10–15 millió schilling megtérülne (ebből kellene forintban kártéríteni azokat a magyar állampolgárokat, akiknek a birtokait Ausztriában eladnánk).”³⁶

A két ország közötti viszony javulását jelezte, hogy 1964. július 23–28. között Fock Jenő (1916–2001), a Minisztertanács első elnökhelyettese Ausztriában tartózkodott, és eközben (többek között) hivatalos látogatást tett Adolf Schärf államelnöknél és Josef Klaus kancellárnál. A kormányfő közölte vele, hogy a szövetségi kormány egyhangúlag elfogadta a vagyoni jogi megállapodást, és felhatalmazta a külügyminisztert annak aláírására.³⁷ Az egyezményt szeptember 24-i ülésén a magyar Minisztertanács is jóváhagyta.

Ekkor már javában tartott Bruno Kreisky osztrák külügyminiszter budapesti látogatásának az előkészítése, amelyről Sebes István bécsi követ 1964. szeptember 15-én kelt terjedelmes jelentése számolt be. Több között érzékeltette: „A határegyezmények aláírása nagyon megnehezíti Ausztria számára, hogy a jövőben propagandát folytasson a műszaki zár ellen. Mégis számítani lehet arra, hogy Kreisky a tanácskozáson vagy a megszüntetését, vagy hátrább hozását hozza szóba. Véleményem szerint annak elvi leszögezése mellett, hogy a műszaki zár magyar belügy, amelybe más állam nem szólhat bele – mint *ahogy mi sem tesszük szónvá a burgenlandi erődvonat megépítését*, [a]mely pedig barátságatlan aktusnak tekinthető Magyarországgal szemben –, ki lehetne fejteni, hogy a műszaki zár sem örökké tartó berendezés, hanem a nemzetközi helyzet és a két ország közötti viszony függvénye.”³⁸

Röviden az előzményekről: az osztrák hadügyminisztérium szóvivője négy évvel korábban, 1960 végén tartott sajtóértekezleten bejelentette: „Ausztria arra készül, hogy katonailag megerősítse Magyarországgal szomszédos határvidékét. A tervek szerint tüzérségi és »más katonai« létesítményeket helyeznek el a Duna és a Lajta [folyó] közötti területen. (...) Alig néhány hónappal ezelőtt az AP hírügynökség arról számolt be, hogy az akkor Ausztriában tartózkodó amerikai hadügyminiszter, Gates, az osztrák–magyar határon megsejmelte az osztrák hadseregnek azokat az egységeit, amelyek a keletről jövő, feltételezett hadmozdulatok feltartóztatására »hivatottak.«” A szóvivő azt is közölte, hogy egy „csehszlovák részről fenyegető támadás elhárítására is terveket dolgoztak ki”.³⁹ Több mint fél év múlva a Magyar Távirati Iroda bécsi tudósítására hivatkozva az egyik vezető magyarországi napilap már azt közölte: „*Schleinzer* osztrák hadügyminiszter a napokban nyilvánosságra hozta, hogy Ausztriában a magyar határ mentén a Lajta és a Fertő között ún. keleti erődítmény-vonalat építettek”.⁴⁰ A közlemény nagy feltűnést keltett az osztrák közvéleményben, valamint a Bécsben működő külföldi diplomata körében.

Visszatérve Bruno Kreisky látogatására: az MSZMP KB Külügyi Osztálya és a Külügyminisztérium 1964. október 14-én közös indítványt intézett az MSZMP Politikai Bizottságához Magyarország és Ausztria kapcsolatairól. Mód Péter (1911–1996), a külügyminiszter első helyettese és Puja Frigyes (1921–2008), a Külügyi Osztály vezetője által jegyzett előterjesztés határozat-tervezetében is nagy hangsúlyt kapott az államhatár átjárhatóságának ügye. Ugyanis: „amennyiben Kreisky felveti a műszaki zár kérdését, [a magyar fél] hallgassa meg az osztrák érvelést, és határozottan szögezze le, hogy ez ugyanúgy belügy, mint az osztrák [vagyis az imént említett burgenlandi] erődrendszer”.⁴¹

Az osztrák külügyminiszter hivatalos látogatására 1964. október 29. és november 1. között került sor Budapesten, ahová Bruno Kreisky huszonhat tagú politikai és szakértői kísérettel érkezett. Nem volt véletlen, hogy közöttük volt a szociáldemokrata⁴² Hans Bögl, Burgenland tartományfőnöke, aki sokat tett a kapcsolatok megteremtéséért, és helyettese, a

néppárti Reinhold Polster is. A tárgyalások nyitó ülését október 30-án tartották, amikor Péter János (1910–1999) magyar külügyminiszter megjegyezte: a magyar fél örül annak, hogy a küldöttségben ott vannak Burgenland vezetői, mert olyan kérdésekkel is foglalkoznak, amelyek „Burgenland lakosságát különösen érdeklik”. Kreisky – mint „apró ügyet” – felvetette, hogy Ausztria kéri „a soproni és környékbeli anyakönyvi kivonatok” kiadását, és vállalják a másodpéldányok elkészítésével kapcsolatos költségeket.⁴³ Az osztrák külügyminiszter kérése az 1922. január első napján elcsatolt Moson, Sopron és Vas vármegyei települések matrikuláira vonatkozott. Péter János válaszában készségesnek mutatkozott a kérdés megoldásáról tárgyalni. A tárgyalásokon Kreisky a nyugati határzár ügyét is szóba hozta, amelyre a már említett magyar álláspont (miszerint belügy) volt a válasz.

Látogatása során az osztrák külügyminisztert fogadta Kádár János miniszterelnök (egyben az MSZMP KB első titkára) is, akinek – többek között – a szovjet csapatok magyarországi kivonásával és a határzárral kapcsolatos kérdéseket adott fel. Az ezekre adott válasz Kreiskyre és a többi osztrák küldöttre – az MSZMP KB Politikai Bizottságához intézett külügyminisztériumi jelentés szerint – „megnyugtatóan hatott”.⁴⁴ Ezzel kapcsolatban fontos idézni a tárgyalások után három héttel később, november 25-én kelt külügyminisztériumi összefoglaló feljegyzéséből. Kádár Jánosnál tett látogatásakor, Kreisky „A műszaki zár megszüntetése, illetve hátrább vonása »fejében« a határ osztrák részről történő fokozottabb őrizetét ajánlotta fel”. A megoldástól a magyar fél mereven elzárkózott, és ismét hangsúlyozta, hogy a határzár magyar belügy.⁴⁵ Azonban Péter János közölte, hogy „a műszaki zár kérdésében további lépéseket tudnánk tenni, ha az osztrák fél visszaadja a kiskorúakat és a gazdasági disszidenseket, valamint közös lépéseket tennénk a csempészség, stb. megakadályozására. Megállapodtak, hogy erről a kérésről feljegyzést nyújtunk át. (...) [Ez utóbbi] Tartalmazná azt is, hogy ebben a kérdésben titkos szóbeli megállapodásra gondolunk, valamint azt, hogy tiltott határátlépés esetén (ha csak ez áll fenn) a jelenlegi nevelő (és nem büntető) eljárást alkalmaznánk a visszaadott személyekkel szemben. (...) A feljegyzésben nem kívánatos azonban a fenti ajánlatunkat kötni a műszaki zár módosításához. Ezt a kapcsolást bécsi követünk csak szóban említené”. Érdekesség, hogy a tárgyalásokon Kreisky megemlítette a Burgenland és Alsó-Ausztria tartományok közötti akkori területi vitát, és kérte: ezzel kapcsolatban „bizonyító levéltári anyagokat bocsássunk rendelkezésükre. (...) Megvizsgálást és elintézését ígértünk. Elkészülés után átnyújtjuk az anyagot”.⁴⁶

Ekkoriban ugyanis Burgenland tartományi vezetése „vissza akarta szerezni” a Lajtahegység északnyugati oldala és a Lajta folyó közötti nagyjából téglalap alakú, kb. 20 km hosszú és 8–9 km széles, kb. 160 km² kiterjedésű területet, ahol a hajdani sárfenéki uradalom helyezkedett el a történelmi Moson vármegye délnyugati határán.⁴⁷ A központja Sárfenék (németül: Scharfenneg) erőssége volt, és hozzátartozott a szintén városi rangú [Lajta]Somorja (Samarja, Sommerein), valamint Liget (Au) és Udvar (Hof) falvak. Sárfenék uradalmát 1390-ben Zsigmond király (1387–1437) elzálogosította, de (Hunyadi) I. Mátyás királynak (1458–1490) sikerült 1469-ben visszavásárolnia, amellyel az uralkodó Moson vármegyei birtokos is lett. Ebben az időben Sárfenék közismert magyar neve Élesszeg. Mátyás király 1490. április 6-án Bécsben történt feltehető megmérgezése, és halála után még a (Jagelló) II. Ulászló (1490–1516) magyar és (Habsburg) Miksa római király között a Magyarország számára nagyon kedvezőtlen 1491. november 7-i pozsonyi békekötés szerint is, Sárfenék erősséget és vidékét, az említett helységeket vissza kellett volna kapnia hazánknak.⁴⁸ A magyar trónra került lengyel származású Jagelló uralkodók szorongatott helyzetében az uradalom a Habsburg-családé maradt. Másfél évszázad múltán az 1647-ben, Sopronban megkoronázott (Habsburg) III. Ferdinánd (1637–1657) ki-

rály a Lajta-hegység gerincétől északnyugatra a Lajta folyóig terjedő területet Sárfenék, [Lajta]Somorja, Liget és Udvar helységekkel Alsó-Ausztriához rendelte. Ezt követően, 1662 és 1848 között Moson vármegye követei a pozsonyi országgyűlésen tizenkét alkalommal sürgették a sárfenéki uradalom a visszacsatolását Magyarországhoz, de az nem történt meg.⁴⁹ Közben 1785-ben, a sárfenéki uradalom már említett négy településének, valamint az alábbi Völgyfalu plébániáit is elszakították a győri püspökségtől, és a bécsi érsekség joghatósága alá rendelték. Más forrásban „jog szerint Magyarországhoz tartoznék” a hajdani sárfenéki uradalom négy településen kívül egy ötödik is. Méghozzá az őrvideki Lajtaújfalutól néhány km-re délnyugatra, ugyancsak a folyó partján elhelyezkedő Völgyfalu, amelyet Alsó-Ausztria szintén akkoriban bekebelezett.⁵⁰ Burgenland és Alsó-Ausztria 1964–1965. évi területi vitája végül elcsitult. A két tartomány között megmaradt az addigi, vagyis a sárfenéki uradalom elvesztése után kialakult itteni magyar–osztrák államhatár-szakasz, amely az 1922. január első napján létrejött Burgenland tartomány északnyugati mezsgyevonala lett.

Most visszatérünk Bruno Kreisky 1964. őszi budapesti látogatására: a külügyminiszter találkozott még Kállai Gyula (1910–1996) miniszterelnök-helyetttel, ugyancsak a Politikai Bizottság tagjával; Kisházi Ödönnel (1900–1975), a Népköztársaság Elnöki Tanácsának helyettes elnökével, az MSZMP KB tagjával. A fentiek jók érzékeltették, hogy az ország akkori legfelső politikai vezetése, milyen nagy jelentőséget tulajdonított az Ausztriával való viszony rendezésének, illetve a jó kapcsolatoknak. Nem utolsósorban annak a lehetőségnek, hogy ez által kitörjön az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése utáni nemzetközi elszigeteltségéből. Kreisky látogatása ugyanis valódi áttörést hozott a két ország kapcsolataiban. Október 31-én aláírták a magyar–osztrák államhatáron előforduló rendkívüli események kivizsgálásáról, illetve az államhatár láthatóvá tételéről szóló egyezményeket. A két megállapodást a következő évben, az 1965. évi XI., illetőleg az 1965. évi X. törvényben hirdették ki.⁵¹ Az utóbbi jogszabály hat fő fejezetből állt: az államhatár menete; a határjelek megóvása és az államhatár menete láthatóságának biztosítása; az államhatár felmérése és megjelölése; a vegyes-bizottság; határ-utak, határvizek és átkelőhelyek; záró-rendelkezők. Ugyancsak 1964. október 31-én, Bruno Kreisky és Péter János ellenjegyezte a vagyoni jogi egyezményt és elfogadta annak mellékleteit, ennek a szövegét azonban nem hozták nyilvánosságra. Ezt a megállapodást az osztrák kormány november 24-én, a magyarországi Elnöki Tanács december 16-án hagyta jóvá.⁵²

Végül minden kétséget kizáróan az ekkori magyar–osztrák tárgyalások legnagyobb eredménye a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok nagykövetségi szintre való emelése volt. Az erről szóló kormányhatározatot Kállai Gyula, a „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” elnökhelyettese november 22-én írta alá. A kabinet felhatalmazta a külügyminisztert, hogy e tárgyban és Sebes István rendkívüli és meghatalmazott nagykövetté történő kinevezése iránt előterjesztést tegyen a Népköztársaság Elnöki Tanácsához.⁵³ Az utóbbi november 30-án hozott 2232/1964. számú határozatában a Magyarország és Ausztria közötti kapcsolatokat nagykövetségi rangra emelte. Ezt követően december 10-én külön döntésben Sebes Istvánt nagykövetté nevezte ki, aki december 15-én Bécsben átadta megbízólevelét Franz Jonasnak, az Osztrák Köztársaság elnökének.

A kétoldalú tárgyalásokon (mint írtuk) többször élesen felvetődött a nyugati határon 318 km hosszúságban telepített aknamező, sőt szóba került az Ausztria által épített burgenlandi érdővonal is. Bár a műszaki zár elemei magyar területen voltak (a Fertő tó és a Hanság mocsaras részein, kb. 33 km hosszan nem helyeztek el aknákat), mégis gyakran előfordult, hogy az aknák az osztrák részen okoztak károkat. Elsősorban a határmenti vizek, a Pinka folyó és patakok áradásakor fordult elő, hogy robbanólövedékek kerültek át a túoldalra. Például az

1965. évi nagy árhullám idején, amikor a Pinka aknákat sodort az egyik osztrák oldali kavicskitermelő helyre. A sódert építkezéshez Németlövő faluba szállították, amelyben a gyermekek megtalálták a gyilkos lövedéket. Játékuk közben felrobbant és súlyos sérüléseket okozott. Időközben – 1959. október és 1964. október első napjai között – 31 fő alatt robbant fel az aknamező, ez az azon áthaladóknak csupán 6%-a. Ezzel szemben az aknamező építésében, felújításában, illetve karbantartásában részt vevő és a fegyveres szervek állományába tartozók közül kétharmaddal több, 93 fő halt meg vagy szenvedett súlyos sérülést.⁵⁴

A következő hónapok eseményei jól érzékeltették, hogy Bruno Kreisky magyarországi látogatása során aláírt egyezmények elsődleges hozadéka Magyarország nemzetközi elszigeteltségből való kitörése volt, amelyet az akkori legfelsőbb politikai vezetés viszonzni igyekezett. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1965. március 2-án tartott ülésén Rác Sándor, az MSZMP KB adminisztratív osztályának vezetője és Benkei András (1923–1991) belügyminiszter közös jelentése alapján megtárgyalta a magyar határörizet helyzetét. Az előterjesztés az aknamező felszámolását javasolta méghozzá oly módon, hogy a megszüntetett részek mögötti terepszakaszon, 40–50 km hosszúságban kísérletképpen elektromos jelzőrendszert építsenek ki. A Politikai Bizottság a jelentést és javaslatait elfogadta azzal a feltétellel, hogy a belügyminiszter tegye meg a szükséges egyeztetéseket a társmiszteriumokkal, és két hónap múlva ismét nyújtsa be indítványát. Az előbbi legfelsőbb fórum már május 11-én végleges döntést hozott az aknamező felszámolásáról, és a nyugati határ új műszaki eszközökkel megvalósítandó biztonságos őrzéséről. Az akna-mentesítésre azonban nem a határőrséget, hanem a Belügyminisztérium Belső Karhatalom egységeit, illetve a néphadsereg műszaki alakulatait jelölték ki, amelyek mintegy két hónapig tartó kiképzés után, 1965. szeptember 13-án kezdték meg a feladat végrehajtását. Az aknamezők történetében immár harmadszor fogtak hozzá a „robbanó-aknazár” felszedéséhez. A néphadsereg műszaki katonái az északi mosoni tájon a Hegyeshalom–Várbalog–Pusztasomorja, a karhatalmisták viszont a déli Vas megyei Bozsok–Bucus–Felsőcsatár határszakaszon.

A kitűzött cél elérése számos szempontból igen nehéz és rendkívül veszélyes volt, mert az aknamező telepítése óta több mint öt esztendő telt el. Számos töltet a vadállatok mozgásától, határsértések során vagy a téli fagy hatásától időközben felrobbant. Az aknamezőről sohasem távolították el az aljnövényzetet, az indákat és a cserjéket. Ráadásul a műanyagtestű robbanólövedékeket nem lehetett elektromos aknakeresővel felkutatni. Ezért a terület teljes átvizsgálása kb. 2 méteres szűrőbotokkal történt, amelyek vége 50 cm hosszú acélpengében végződött. A felderítés során a talajt 5–10 cm mélységben átszúrták, és az egyes szúrásokat 2 cm-es távolságban kellett elvégezni. Mindezt 5–10 méter szélességben az aknamező több 200 km-es hosszúságában. A megtalált robbanólövedékeket fémkampóval húzták ki a talajból. Amelyikből kiemelhető volt a gyújtókészülék, azt szétszedéssel hatástalanították. A többit robbantással semmisítették meg. Az aknamező felszámolása rendkívüli fizikai és idegi megterhelést jelentett mind a sorkatonáknak, mind a munkát irányító parancsnokoknak, tiszteknek. Az utóbbiak feladata volt ugyanis az aknamező első sorának a megállapítása. Az állomány felkérésre, önként vállalással vett részt a feladat végrehajtásában, amely sok áldozatot követelt. Minden baleset, sérülés nehezen oldható lelki megrázkódtatást okozott, ezért néhány napra megszakították a műveletet.

Az imént felvázolt körülmények és nehézségek, valamint a műszaki egységek elvezénylése miatt az aknamezítés öt évig, 1970-ig elhúzódott. Ez utóbbi fő oka, hogy számos katona a felszedett résztől néhány méterre lévő határvonalon átszökött Ausztriába. Az is előfordult, hogy kisebb csoportokba szerveződve tették ugyanezt. Emiatt a néphadsereg kijelölt műszaki alakulatai megbízhatatlanná váltak, ezért kivonták azokat az akna-

mező további felszámolásából. A feladatnak azonban csak kb. az egyharmadát végezték el a Sopron melletti Harka (akkor Magyarfalva) községtől északra a magyar–osztrák–cseh–szlovák hármashatárig. Harkától délre a magyar–osztrák–jugoszláv hármashatárig a BM Belső Karhatalom műszaki egységei hajtották végre a feladat kétharmadát, és eközben – az 1971. augusztus 17-én kelt hivatalos összesítő jelentés szerint – 795 144 darab aknákat szedtek fel, majd hatástalanítottak. Ebből becsléssel megállapítható, hogy a magyar–osztrák határon létesített „halálzónában” több mint fél évtizedig kb. 1,3 millió darab taposóakna lapult a földben.⁵⁵ Ezt követően új időszak, a „szelid-vasfüggöny” kora következett.

Közben az MSZMP Politikai Bizottságának (már említett) 1965. május 11-én hozott végleges döntése után – szovjet minta alapján – kiépítették a közvetlen életveszélyt nem okozó SZ-100-as típusú elektromos jelzőrendszert (EJR), hogy továbbra is megakadályozzák a határsértéseket. Fő része a 2–2,2 méter magas betonoszlopokra kifeszített drótkerítés volt, amelyben életveszélyt nem jelentő 24 voltos egyenáram keringett. Az oszlopokra falécekből készített T-alakú vázat erősítettek, és ennek két oldalán rögzítették az érintésre jelző vezetékpárt, amely között szögesdrót-szálat feszítettek ki. Határsértés esetén a jelzőhuzalok egymáshoz csapódtak, és megszólaltatták a közeli hangszórók vész-kürtjeit, egyúttal riasztották a legközelebbi határőr-őrsöt. Innen riadóztatták a készenlében álló egységeket, az országot titokban elhagyni szándékozók elfogására. A határvédelem többi része: közvetlenül a két országot elválasztó vonal mellett húzódott a külső vadfogó-kerítés, majd egy 2 méter széles nyomásáv. Ezt követően 500–2000 méter széles ún. előterepet alakítottak ki. Ez a távolság lehetővé tette, hogy a riasztás után a határőröknek az államhatárig esélyük volt a határsértő elfogására. Az előterep után öt–öt méter széles volt az újabb nyomásáv, illetve a gépkocsi- és járőrút, aztán a három–három méteres híradóvezeték-sáv, illetőleg a már bemutatott elektromos jelzőrendszer, az EJR következett. A határvédelmi övezetet egy harmadik nyomásáv, valamint a belső vadfogó kerítés zárta. A híradóvezeték-sávban a jelzőhuzalok rudakon futottak, és ezeken – hallótávolságon belül – hangszórókat helyeztek el. Az EJR a nyugati határszakasz legfontosabb irányának a lezárására tíz örs területén épült fel, és 1965. december 15-én kapcsolták be a határőrizetbe.⁵⁶ Különösen a jelzőrendszer 500–2000 méter széles ún. előterepének a kialakítása nagy kiterjedésű mezőgazdasági földterület kisajátításával járt, ugyanis a védelem súlypontja ide helyeződött át. Ezért 1969-ben megszüntették a 15 km-es határövezetet, amelynek helyébe a 2 km-es határsáv lépett. Ennek következtében azonban az államhatár és az EJR közé 34 kisebb-nagyobb település – például Várbalog, Mekszikópuszta, Brennbergbánya, Ólmod, Bucsu, Narda, Szentpéterfa, Vasalja, Nemesmedves, Rönök, Alsószőlnök – került. E helységeket csak a jelzőrendszer kapuin keresztül lehetett megközelíteni. Közülük Szentpéterfát 1982-ben, Brennbergbányát csak 1986-ban, úgymond „kikerítették”.

A határsávban húzódó vasútvonalakon közlekedő szerelvények őrzését sajátos módon oldották meg az 1960-as évek elejétől az illetékes magyar hatóságok. „Az átmenő vonatokat a kocsi-lépcsőkön lógó határőrök kísérték a határtól a határig, tehát az ország területén áthaladva. Ezeknek a szerencsétlen kiskatonáknak minden védőruha ellenére, testét-lelkét átjárta a szél [addig], amíg a lépcsőn lógtak. A kocsikba bemenniük tilos volt! A motorkocsik lépcsőin azonban az ajtókkal együtt mozogtak, s azokon sem lehetett állni menet közben. Kénytelenek voltak lazítani a szabályokon a »felsőbb szervek«, s a határőrt beengedni a motorkocsik előterébe. Annak lehúzott ablakából figyelhettek. (...) Szégyenünk volt ez a rendszer, ahogy a Belügyminisztérium szovjet tanácsadóinak javaslatára az átmenő-forgalmat körülvették. A legnehezebb években az átmenő vonatok ablakaiból nézhették-láthatták a pálya mellett felsorakozott rokonokat a családból

így-úgy külföldre kerültek. De csak a felhúzott ablakon keresztül. Magyar területen az ablakot lehúzni nem volt szabad. Hamarosan a pálya mellett is megjelentek a BM emberei, s elzavarták a rokonokat a pálya mellől.⁵⁷

Az 1970–1980-as évektől a nyugati határőrizet fő eleme az elektromos jelzőrendszer, az EJR volt. Az évek során keletkezett elhasználódás következtében az egyre fokozódó zavarok miatt a drótcseréhez szükséges rozsdamentes huzalokat az országnak – meglepő módon – a hivatalos politika által sokat ostorozott „imperialista” Nyugatról kellett beszereznie, amely jelentősen megterhelte a Magyar Nemzeti Bank nemzetközi, USA-dollárban történő elszámolását. Éppen ezért nem meglepő, az 1980-as években bekövetkezett világméretű és a hazai enyhülés, a Kádár-rendszer meggyengülése miatt egyre gyakrabban vetődött fel az EJR feleslegessége. Méghozzá a határőrséget felügyelő Belügyminisztériumban, mert az elemzésekben világossá vált, hogy az „erkölcsileg, technikailag és politikailag elavult”, s hatalmas összegeket kell fordítania az állami költségvetésnek a fenntartására.⁵⁸

A vasfüggöny ellenére, már az 1970-es évek elejétől gyakoriakká váltak a különféle magyar–osztrák állam-, kormányfői és külügyminiszteri találkozók, méghozzá Sopronban és környékén.⁵⁹ Eközben természetesen a határmenti kapcsolatok is megélnékültek. Csak néhány kiragadott példát említünk. A leghűségesebb magyar városban és az örvidéki Kismartonban találkozott 1970. december 13-án Péter János magyar és Rudolf Kirchschräger osztrák külügyminiszter. Következő újabb határmenti eszmecserejükre alig év múlva 1971. szeptember 12-én került sor Sopronban és a túloldali Szentmargitbányán, valamint Darufalván. Nem hivatalos baráti összefüvés volt 1972. október 21-én Losonci Pál (1919–2005), az Elnöki Tanács elnöke és Franz Jonas államelnök között, ugyancsak Sopronban, valamint Kismartonban és Darufalván. Hasonló csúcstalálkozót csak több mint egy évtizeddel később, 1984. október 2-án tartottak ugyancsak Losonci Pál és az új osztrák államfő, Rudolf Kirchschräger részvételével, amelynek további helyszíne az előbbieket mellett a túloldali járási székhely, Nagymarton volt.⁶⁰ Közben a két ország között jelentősen enyhítették az utazási korlátozásokat. Puja Frigyes külügyminiszter látogatása során, 1978. július 5-én Bécsben aláírták a vízumkényszer megszüntetéséről szóló magyar–osztrák egyezményt, amely 1979. január első napján lépett hatályba.

A határmenti oktatási és kulturális kapcsolatok szélesítésére 1987 májusában Burgenland magyar származású tartományfőnöke, Theodor Kery (Kéry Tivadar, 1918–2010) és dr. Bors Zoltán (1927–2004), Vas Megye Tanácsának elnöke három évre szóló kerettervet írt alá, amelyben hivatalosan kinyilvánították: „az anyanemzetnek nemcsak joga, hanem kötelessége is a határon kívülre került kisebbségekkel foglalkoznia”.⁶¹ A következő évben, 1988. június 3–4-én, burgenlandi napokat rendeztek Vas megyében. Ennek fő eseménye a szombathelyi Berzsényi Dániel Megyei Könyvtárban zajlott, ahol ekkor burgenlandi magyar képzőművészek alkotásaiból nyitottak kiállítást. Ezt követően a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület vezetői „a termet zsúfolásig megtöltő hallgatóság előtt, éjszakába nyúló beszélgetés keretében cseréltek véleményt a nemzetiségi lét embert próbáló történelmi korszakairól; a kisebbségek, a kultúra és a politika feszültségeket és értékeket egyaránt felszínre hozó összefüggéseiről”.⁶² A rendezvénysorozat másnapján örvidéki magyar ének és táncgyűttesek léptek fel a szombathelyi megyei művelődési központban.

Közben, 1988. január első napi hatállyal, az 1987. évi XXV. számú, december 23-án kelt törvénnyel, a magyar kormány bevezette a nyugati országokba is érvényes ún. világútlevélet. Az erről szóló új jogszabály jelentősen enyhítette a korábbi utazási korlátozásokat, és első ízben kimondta: minden magyar állampolgár joga, hogy olyan útlevéletet kapjon, amely a világ összes országába való többszöri beutazásra jogosítja. Ehhez azonban 1988-ban leg-

alább 60 USA-dollárnak (akkor 3 ezer forintnak) megfelelő valutával kellett rendelkeznie. Sokan emiatt idős, gyakran mozgásképtelen szüleiknek is elkészítették az útlevelet, hogy az ő valutakeretüket felhasználhassák. Az új lehetőség, valamint az, hogy 10 ezer forintig vámmentesen lehetett vásárolni, váltotta ki a magyar lakosság ausztriai bevásárló rohamát, az ún. Gorenje-turizmust, amelyre inkább a Grundig elnevezés illetet volna. Főként azért, mert 210 ezer ilyen gyártmányú videomagnót hoztak be az országba, miközben ezekből itthon alig 14 ezer darabot vásároltak. Ezzel szemben a jelenség nevét adó Gorenje fagyasztóládából mindössze 45 ezer darab került haza a többnyire Trabant és Wartburg személygépkocsik tetőcsomagtartóin, miközben idehaza 180 ezret adtak el azokból az üzletekben. Az 1988. évi kiutazási láz november 7-én tetőzött, amikor például a Bucusu–Rohonc határátkelőhelytől az onnan 12 km-re fekvő Szombathelyig várakozott a kocsisor.⁶³

A Gorenje-láz csúcseredménye a másik szocialista főünnephez, április 4-éhez kapcsolódva született, amikor 1989 előbbi hónapjának első hetében a becslések és a Magyar Televízió Híradó című műsorának a közlése szerint több mint félmillió magyar (a lakosság 5%-a!) járt Ausztriában, „kétnapos videó- és hűtőláda fesztiválon”.⁶⁴ A mozgalmat az váltotta ki, hogy március végén Patkó András pénzügyminiszter-helyettes bejelentette, hogy az ország gazdasági helyzete miatt április 8-ától a felére, 5 ezer forintra csökkentik a behozható árucikkek vámmentességének a mértékét. Emiatt, aki csak tehette, a határidő előtt útnak indult vásárolni. A személygépkocsik sora Tatabányától Bécsig, kb. 180 km hosszan húzódott, és Hegyeshalomig csak lépésben lehetett eljutni. A határ túloldalán daruk segítették az autók csomagtartójára emelni a hűtőládákat, hogy így gyorsítsák meg a forgalmat és az újonnan érkezők bejutását a bevásárlóközpontokba.

A Magyarországról érkezők tájékoztatására az Országos Idegenforgalmi Egyesület burgenlandi szervezete, amely Kismartonban, az Esterházy-kastélyban működött, jelzése szerint „díjtalan” térképet adott ki Burgenlandról.⁶⁵ A számos nyelvtani hibát tartalmazó magyar nyelvű ismertető címlapja a következő jelmonddal hívogatta a magyarokat a tartományba: „Érezd magad a hetedik mennyországban”. A térkép bemutató szövegrésze szerint, az akkor már több mint hat évtizede elszakított hajdani nyugat-magyarországi, örvidéki táj „Hovatartozás nélküli [sic!], évszázadokig tartó, viszontagságos történelemmel Burgenland ma Nyugateurópa legkeletibb peremvidéke. Egy határvidék és mégis tárva-nyitva mindenki számára. (...) Ausztria legfiatalabb és legkisebb tartománya, kerek 270 000 lakossal. Legkeskenyebb része mindössze 4 kilométer. (...) Fővárosa Eisenstadt [Kismarton, ekkor 10 315 lakossal], déli irányban 50 kilométerre Bécsből. Lakosságának [ti. Burgenlandnak] közel 10 százaléka horvát és két százaléka magya[r] származású. (...) Dombvidékét európa egyik legegészségesebb erdősége fedi. Burgenland egyharmada erdő, egynegyede természetvédelmi terület. Legmagasabb pontja az Irottkő, 884 méter. (...) Akár flott vagy kényelmes, Burgenlandban mindenki megtalálja a helyét. A burgenlandi-pannon konyha Köpecsénytől [helyesen: Köpcsénytől] (Kitsee) Mészvölgyig (Kalch) várja a vendégeket. Zenétől vibrál az egész tartomány. (...) Burgenland változatos történetének tanúi lépten nyomon követik a látogatót. (...) Ezt a változatosságot egyszerűen élvezni kell!”

A Pozsonyi-hídfő 1947 őszi történet elcsatolása után (mint írtuk) Magyarországról mindössze négy határállomáson – Hegyeshalom, Sopron, Kőszeg, Szentgotthárd – lehetett Magyarországról beutazni Ausztriába. A fentiekén kívül az 1980-as évek végén már Soprontól délkeletre Kópháza, illetve Szombathelytől nyugatra Bucusu községnél is a szomszédos országba lehetett jutni. Valamennyi átkelőn éjjel-nappal volt lehetőség pénzváltásra – tájékoztatta az utazókat a térkép az általános tudnivalók között. A vám-, illetve a közlekedési rendelkezések, és más fontos idegenforgalmi, utazási (üzemanyag, gépkocsi-segélyállomások, kórházak stb.) adatok mellett a legfontosabb közlésnek a következő

részt tekintettük. Méghozzá az „Üzletek Burgenlandban, ahol magyarul beszélnek” cím alatti hosszas felsorolást, amely visszatükrözte az ottani magyarságnak Burgenland gazdasági és kereskedelmi életben betöltött akkori szerepét is. Miközben (mint említettük) a burgenlandi magyarság lélekszáma az 1981. évi népszámlálás szerint, a hat évtizeddel korábbiak mindössze az egyhatodára (!), 4147 főre csökkent, akik közül csak 1601 fő (38,6%) vallotta magát magyar, a többség, 2546 személy (61,4%) viszont magyar-német anyanyelvűnek!

A Gorenje-láz kapcsán az ausztriai Országos Idegenforgalmi Egyesület burgenlandi szervezete által 1988-ban, Kismartonban kiadott térkép szerint ekkor nyolc település összesen 150 üzletében (!) beszéltek magyarul. Köztük olyan helységeken is, ahol 1981. évi népszámlálás szerint Kismartonban 222, Lajtakátán 7 (!), Miklóshalmán 46, illetve Pándorfalun mindössze 2 (!) magyar élt.⁶⁶ Az említett másfélszáz bolt német és néhány esetben horvát családnevű tulajdonosai mellett, természetesen megtaláltuk az Őrvidék ősi magyar nemzetségeinek, családjainak (Adorján, Benkő, Bogád, Gángoly, Györög, Imre, Miklós, Pathy, Seper, Tölly, Zámbo) a leszármazottjait is. Mindezt az összeszámlált 65 magyar vezetéknev bizonyítja még akkor is, ha azokról – a német hivatalosság miatt – a legtöbbször hiányoznak az ékezetek. S ugyancsak a régi magyar nemzetségek közé számítanak a Horváth nevű családok is szerte az Őrvidéken. Ugyanakkor szép számmal éltek, élnek olyan famíliák az Őrvidéken, akik német nevük ellenére magyarnak vallják magukat.

Végül a szóban forgó, Kismartonban kiadott Burgenland térkép hátoldalán, az előbbieken kívül 12 színes fényképen adtak ízelítőt a tájról, illetve a vendégvárásról. Ezek közül a számunkra legfeltűnőbb felvétel volt az, amelyen egy német paraszti viseletbe öltözött csoport gémeskút, szalma-halom, nádkévék előtt az „osztrák pusztán” táncol, tangóharmonikás zenekísérettel. A háttérben nádkúpok magasodnak.⁶⁷ Ez a fénykép azt a látszatot igyekezett kelteni, mintha a magyarországi Hortobágyon lennének!

A Gorenje-láz időszakában, osztrák adatok szerint 50 milliárd forintnak megfelelő értékű schillinget költöttek el a magyarok Ausztriában, amely végzetes hatással volt a szocialista magyar népgazdaságra. Mai áron számítva emiatt több milliárd USA-dollár veszteség érte hazánkat, és veszélyeztette az ország fizetőképességét, mert a hazai pénzüzetetekből szinte teljesen kiürültek a külföldi fizetőeszköz tartalékok. Emiatt a Magyar Nemzeti Bank 1989. április 14-én ismét, ezúttal 6%-kal leértékelte a forintot.⁶⁸ Ausztria viszont óriási nyereséget könyvelhetett el. „Magyarország államháztartási egyensúlya és a fizetési mérlege is romlott a Gorenje-láz miatt, amely hatalmas anyagi, valamint erkölcsi kárt okozott hazánknak. Az állam elesett a vásárlás utáni adóbevételektől, a magyar pénz külföldre áramlott” – összegezte a szinte felbecsülhetetlen anyagi csapást Bogár László közgazdász.⁶⁹

Miközben a Gorenje-turizmus valójában az összeomlóban lévő kommunista rendszer tudatos politikai kampánya volt, amellyel nemcsak az emberek jóindulatát igyekeztek megszerezni, hanem a diktatórikus hatalom várható bukásának a mértékét akarták csökkenteni. A felelőtlenül, átgondolatlanul elindított vásárlási mozgalom helyett, a hatalomnak a vállalati árubehozatalt kellett volna választania, vagyis beszállítania a keresett árucikkeket az országba. Azután itthon értékesíteni, és annak haszna állami bevételként Magyarországon képződött volna.⁷⁰ Ráadásul hamarosan kiderült, hogy a Gorenje-turizmus a magyar lakosság számára egyáltalán nem volt előnyös. Az osztrák kereskedők ugyanis a minél nagyobb haszonra törekedve, csak a látszatát adták a kedvezményeknek. A megvásárolt műszaki cikkek, hűtőládák viszont nem a legjobb minőségű termékek voltak, mert sok elektromos áramot fogyasztottak. S a következő években, hazánkban a sokszorosára nőtt a villamos energia ára.

Közben a nyugati államhatár magyar oldalán működő elektromos jelzőrendszer, az EJR felszámolását csak az akkori legfelsőbb döntéshozó szerv, az MSZMP Politikai Bizottsága mondhatta ki, amely azt annak idején létrehozta. A testület a 1989. február 28-i ülésén a jelzőrendszer 1991. évi határidővel történő megszüntetéséről hozott határozatot. Ennek értelmében a Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnoksága 1989. április 18-án, a magyar–csehszlovák határon Rajka térségében úgymond „módszertani-foglalkozás” keretében próbabontást végzett a nyilvánosság kizárásával. A határőrség rövidesen, május 2-án, Hegyeshalomban sajtótájékoztatót tartott, ahol húsz televíziós társaság és kétszáz újságíró jelenlétében történt meg a hivatalos bejelentés az EJR lebontásának a megkezdéséről, még hozzá gyakorlati bemutatóval.⁷¹

Természetesen a vasfüggöny ellen évtizedekig hadakozó Ausztria is részesülni akart annak felszámolása erkölcsi hatásából. Nem volt véletlen, hogy Alois Mock osztrák és Horn Gyula (1932–2013) magyar külügyminiszterek 1989. június 25–27-én tartott ausztriai tárgyalásaik után Sopronba érkeztek, hogy a város közelében a Hubertus-tetőnél jelképesen, közösen vágják át a vasfüggönyt a televízió-csatornák és a sajtó nyilvánossága előtt. Azzal a céllal, hogy szemléltessék: az osztrák félnek is – a külügyér Alois Mock a jogrendi hagyomány szerint az alkancellári tisztséget is betöltötte – jogos érdemei voltak a mindenkori vasfüggöny megszüntetésében. Az államhatáron ekkorra a műszaki zár már nem létezett, állítólag mindössze egy kb. 10 méteres szakasz maradt meg az előbbi helyen. A korabeli szóbeszéd és más forrás szerint még ennyi sem. Amikor sor került a két külügyminiszter ünnepélyes „vasfüggöny-átvágására”, azt addigra már elbontották, emiatt „*a kiszemelt szakaszon az elbontott helyére új szögcsapást kellett húzni*”.⁷²

A sikerből természetesen nemcsak a legfelsőbb politikai vezetés, hanem a rendszerváltást követelő különféle mozgalmak is részesedni igyekeztek. Mindehhez a Minisztertanács teremtette meg a feltételeket azzal, hogy 1989. augusztus első napi hatállyal a nyugati határon kormányrendelettel megszüntette a határőrzetet, amely addig korlátozta a helyi lakosság és az odalátogatók, köztük az idegen állampolgárok szabad mozgását. Ráadásul a határőrök fegyverhasználatát is szabályozták. Ezt megelőzően, ha szükség volt rá, lövésekkel kellett megakadályozniuk a tiltott határátlépéseket. Ezután már csak önvédelemre vehették igénybe a harci eszközüket. Az előbbi változások a hazánkban tartózkodó sok ezer NDK-beli állampolgárnak a tudomására is jutottak, és közülük naponta egyre többen a Német Szövetségi Köztársaság budapesti nagykövetségére menekültek.⁷³

Augusztus 19-én, a Sopron melletti Sopronpusztán a határok nélküli, közös Európa eszméjének népszerűsítésére ún. Páneurópai pikniket rendezett a Magyar Demokrata Fórum debreceni szervezete és a Soproni Ellenzéki Kerekasztal elnevezésű tömörülésben résztvevő pártok. Ennek során kb. 660 NDK-állampolgár áttört az ez alkalomra ideiglenesen megnyitott határátkelőn az örvidéki Szentmargitbánya irányába, hogy Ausztriából továbbutazhasson az NSZK-ba. A magyar kormány másnap lezáratta az egész Sopron környéki határszakaszt, ahonnan munkásőrök bevetésével, erőszakos eszközökkel visszafordították a keletnémet állampolgárokat. Ezekben a hetekben Magyarországon a hivatalos becslések szerint már kb. 60 ezer NDK-illetőségű személy tartózkodott, akik nem kívántak visszatérni hazájukba. Végül az ideiglenes menekülttáborokban összegyűlt keletnémet állampolgároknak a Németh-kormány 1989. szeptember 11-én 0 órától engedélyezte, hogy más országokba, Nyugatra távozhassanak.⁷⁴ Három nap alatt 12 ezren lépték át a határt. A tömeges kivonulás és Ausztriába, illetve az NSZK-ba való utazásuk megrengette a Német Demokratikus Köztársaságot, ahol Lipcsében és Berlinben hatalmas rendszerellenes tüntetések robbantak ki. Hatásukra októberben Erich Honecker lemondott pártfőtítkári és államfői tisztségéről. Ezt követően, november 9-én az NDK legfelsőbb

vezetése megnyitotta a határátkelőket, és 1990 februárjában megkezdték a berlini fal végleges lerombolását. Végül ez év október 3-án az addig két különálló Németország egyesült, méghozzá oly módon, hogy azzal megszűnt a szovjet csatlós Német Demokratikus Köztársaság.

Közben a nyugati határ mentén elhelyezkedő falvak lakói új határátkelők megnyitását szorgalmazták, mert a tőlük néhány km-re fekvő örvidéki szomszédos helységek felkereséséhez, illetve az ottani munkavállaláshoz a távolság sokszorosát kellett kerülniük megtenniük. Vas megyében például a Pinkamindszent–Németújvár, Szentpéterfa–Monyorókerék és Bocsok–Rohonc közötti több évszázados kapcsolat helyreállítását kérték.⁷⁵ Nemcsak az előbbi, hanem további új határátkelőhelyek megnyitására azonban csak az 1990-es évek elejétől került sor.

JEGYZETEK

- 1 Mosontarcsa napjainkban 2400 lakosú, mezővárosi rangú település a Nezsideri járásban. Mosonmagyaróvártól délnyugatra 17 km-re, közvetlenül az osztrák–magyar határ mentén helyezkedik el.
- 2 CSAPODY, 2006. 5. o.; lásd még, VARGA Lajos: Richard Nixon az andai fahídnál. In. *Kisalföld* (Győr), 2008. október 23.
- 3 MICHENER, James A.: *The Bridge at Andau*. Publisher Randon House. [USA], 1957. 270 pp. – A mű német nyelven csak két évtized múltán, 1985-ben látott napvilágot Münchenben, papírkötéses formátumban „Die Brücke von Andau” címmel.
- 4 Az osztrák filmrendező sorozathóse egy Karl Bockerer nevű bécsi hentes, aki már az 1938. márciusi Anschluss után ellenállt a nemzetiszocialista hatalomnak, majd Ausztria 1945 utáni szovjet megszállásának. Ezt követően rokonszenvezett az 1956-os magyar forradalommal, és különféle hőstettekkel támogatta azt. Lásd a 3. rész egyik ismertetését. In. KOVÁCS Éva: *Az osztrákok '56-ja: Húsrágó, hídverő* (Bockerer 3.) In. *Magyar Narancs*, 2000. május 25. (21. szám.)
- 5 NÉMETH A., 2003. 55–56. o. – Az 1956-os menekülthullám 50. évfordulója alkalmából a Burgenlandi Tartományi Múzeum (Burgenländisches Landesmuseum) és a szombathelyi Savaria Múzeum közös kiállítását rendezett, amely 2006. május–szeptember között Kismartonban volt látható „Vom Traum zum Trauma”, azaz „Álomból rémálomba” címmel. A tárlatot – csekély módosításokkal – az előbbi év október végétől 2007. április végéig Szombathelyen mutatták be. Lásd még, FÓNAGY Zoltán: 1956 ötvenedik évfordulója Ausztriában. In. *Európai Utas*, 2007. 1. szám, 55–58. o. – A szombathelyi kiállításról, (B. M.) [BÉKÉS Márton]: *Álomból rémálomba*. In. *Vasi Szemle*, 2006. 6. szám, 802–803. o.
- 6 Lásd bővebben, *Die Presse*, 1956, november 25.; *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak*, 2000. 62. o.
- 7 CSERESNYÉS, 1998. 57–58., 60. o.
- 8 SZEMERÉDI Tibor: *Az 1956-os magyar menekülthullám Ausztriában, és a menekültek kialakuló szervezetei*. In. *Nyelvünk és Kultúránk*, 2006. 3. szám, 31. o.
- 9 SOÓS, 1998. 1027., 1037., 1048–1049. o.; lásd még, SZÉPFALUSI István: *Elvándorlás magyar nyelveterről*. In. *Ellenzéki Unió*, 1989. 5–6. szám. 162–163. o. – *Az osztrák menekültügyi politika az 1960-as évek végétől szigorodott, 1976-ban megalkották az ezzel kapcsolatos törvényt. A Magyarországról távozottak, (korabeli szóhasználatlalt a „disszidáltak”) ezután csak ritkán kaptak politikai menedékgjogot. Az 1980-as években már csak annak a bevándorlónak adtak tartózkodási engedélyt, akinek már volt munkavállalási engedélye. A legtöbben csapdahelyzetbe kerültek, mert az utóbbi okiratot csak abban az esetben kaptak, ha volt tartózkodási engedélyük. A menekültkérdés kezelését bonyolította, hogy Ausztria ekkor már készülődött az Európai Unióba, amelynek 1995-ben lett tagja. Lásd bővebben, A. GERGELY András: *Unió vagy periféria?* In. *Ellenzéki Unió*, 1989. 5–6. szám, 155–158. o.; KORMOS Valéria: *Kegyetlen kettősség. A legnehezebb a hiteltlenséget és a közönnyt legyőzni*. In. *Nők Lapja*, 1989. 6. szám, 6–7. o.*
- 10 TAMÁS Tamás: *Magyarországi katolikus templomépítők és utódaik New Brunswick-on*. In. *Vasi Szemle*, 2013. 5–6. szám, 593. o.
- 11 ROLLER Kálmán: *...mi is voltunk egyszer az Akadémián. Soprontól Vancouverig 1956–1996*. Toronto, 1996.; *Második*, jav. kiad. Budapest, 2001. Uő: *Hungarian Foresters in Canada*. Sopron Chronicle. Toronto, 1986.; STEFKA István: *Element az iskolateremtő erdősz.* [Roller Kálmán.] In. *Erdészeti Lapok*, CXXX. évf. 2004. február (2. szám.), 46. o. – A kommunista diktatúra évtizedeiben tudatosan félretájékoztatták az 1956-ban elmenekült főiskolai és egyetemi hallgatók sorsáról, boldogulásáról a magyar társadalmat. Ebben döntő szerepe volt a korszak ünnepeit írja,

- Szilvási Lajos (1932–1996) tényeket meghamisító két regényének. A címük: *Bujkál a hold*. Budapest, 1960.; *Egyszer-volt szerelem*. Budapest, 1961.
- 12 Ennek oka, hogy a Nyikita Sz. Hruscsov, az SZKP első titkára durván megszegte Joszip Broz Titónak, a Jugoszláv Kommunista Szövetsége főtitkáranak tett ígéretét, miszerint a budapesti jugoszláv követségre menekült Nagy Imrének, munkatársainak és családtagjainak nem lesz bántódása. Kádár János miniszterelnökkel az élen, az új magyar kormány bántatlanság és szabad elvonulás kilátásba helyezésével 1956. november 22-én Nagy Imrét és társait kicsalta a követségről. A szovjet hatóságok valamennyiüket elfogták, és Romániába hurcolták. Lásd bővebben; MAUER, Pierre: Tito és a magyar forradalom. In: *Életünk* (Szombathely), 1992. 3–4. szám, 381–384. o.
 - 13 HIDASI, Péter: Magyar menekültek Jugoszláviában, útban Kanadába. In: *Múltunk*, 1997. 3. szám, 182. o. Lásd még: KSH[Központi Statisztikai Hivatal]-jelentés az 1956-os disszidálásról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai. (1956. október 23. – 1957. április 30.) In: *Regio*, 1991. 4. szám, 174–211. o.
 - 14 Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 13–14. o.
 - 15 REISCHL – BECHER, 2008. 422. o.
 - 16 Lásd részletesen: ZSIGA, 1999. (Vasi Szemle), 805–806. o.
 - 17 A budapesti osztrák követség 1958. augusztus 11-én kelt tiltakozó jegyzéke a magyar-osztrák határon történt fegyveres határsértések miatt. In: MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/af Küm. Szám nélkül. 5. doboz. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 117–118. o.
 - 18 Ausztria tiltakozik az újabb magyarországi határsértés miatt. In: *Új Hungária* (München), 1958. október 24. (43. szám), 1. o.
 - 19 SZORGER, 2006. 314. o.
 - 20 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/af Küm szám nélkül: Az osztrák külügyminisztérium 555.364-Pol./1958. számú jegyzéke. 5. doboz. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 132. o.
 - 21 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b Küm 003216/5/1958. szám. 6. doboz. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 132–133. o.
 - 22 A budapesti osztrák követ, Walter Peinsipp 1958 decemberében készült átfogó jelentésében élesen elítélte a burgenlandi tartományi vezetők magyarországi külön-útjait. Különösen azt, hogy a tartományi vezetők a nyilvánosság előtt sokkal enyhébben szóltak a határsértésekről, mint a bécsi külügyminisztérium, és jelentősen csökkentették az osztrák tiltakozások súlyát. In: *ÖStA Adr BKA/AA Pol. II. Ungarn 2 GZ 558.089-Pol./1958*. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 21. o.
 - 23 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 29/f Küm 006234/1959. 61. doboz. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 161. o.
 - 24 A magyar külügyminiszter 1960 januárjában válaszolt Kreiskynek. Levelében a Magyarország elleni kémtevékenységre, ügynökök Ausztriából való átdobására hivatkozott, és mereven elutasította az osztrák vezető köztűzér felvetéseit. MOL. XIX-J-1-j Ausztria 29/f Küm 006234/1959. 61. doboz. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 161. o.
 - 25 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b Küm 00931/1/1960. 8. doboz. Sebes István követ jelentése a magyar-osztrák kapcsolatok ügyében teendő szovjet lépésekről. Bécs, 1960. február 16. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 175. o.
 - 26 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b 5. doboz. Jelentés „A magyar-osztrák kapcsolatok alakulásáról és a Külügyminisztérium, illetőleg bécsi külképviseletünk azzal kapcsolatos feladatairól” szülő kollégiumi határozat végrehajtásáról. Budapest, 1960. november 15. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 190. o.
 - 27 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b Küm 00389/1961. 6. doboz. Sebes István követ jelentése a magyar-osztrák kapcsolatok időszzerű kérdéseiről. Bécs, 1961. január 10. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 196. o.
 - 28 KOVÁCS Imre: A határon. Schattendorf (Somfalva), 1962. augusztus 30. In: *Kapu*, 2006. 10. szám, 75–76. o. – Kovács Imrét a *Néma forradalom* (Budapest, 1937) című műve tette országosan ismertté, amiért osztályellenes izgatás vádjával háromhavi államfogházra ítélték. USA-beli emigrációja során 1949 és 1980 között (két rövid megszakítással) a szovjet megszállás elől elmenekült kelet-európai emigránsokat támogató Szabad Európa Bizottság (SEB), illetve a bizottság által működtetett Szabad Európa Rádió sajtóosztályának munkatársa. Lásd még, SZEREDI Pál: A politika mestere. Száz éve született Kovács Imre. In: *Honismeret*, 2013. 2. szám, 7–10. o.
 - 29 Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 25., 209. o.
 - 30 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 5/a Küm 002467/1962. 13. doboz. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 214–220. o.
 - 31 A burgenlandi kormány 1962 májusára tervezett soproni látogatásának előkészítésével kapcsolatos iratok: MOL. XIX-J-1-j Ausztria 5/c Küm 003055/1962. 16. doboz. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 218. o.
 - 32 REISCHL – BECHER, 2008. 422. o.
 - 33 20. századi magyar történelem, 1997. 345–346. o.
 - 34 MOL. M-Ks 288. fond 32/1964/5. ö. e. [örzési egység] 1–8. lap. (Küm 00360/1964). Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 263–264. o.
 - 35 Ausztria fizetőeszköze 2002 előtt.
 - 36 MOL. M-Ks 288. fond 32/1964/5. öz. egys., 52–54. lap. Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 264–265. o.
 - 37 Lásd bővebben, MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b Küm

- 004245/8/1964 (8. doboz). Közli: Uo. 266–270. o.
- 38 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b KÜM 005015/4/1964 (7. doboz). Közli: Uo. 277. o. (Kiem. tölem – B. J.)
- 39 Távlati tervek... In. *Népszabadság*, 1960. december 1. (285. szám), 4. o. – Az alsó-ausztriai Hederswörth községnél a Schwarza és a Pitten folyók egyesüléséből keletkező Lajta régi magyar neve Sár vagy Sárvíz, és Bécsújhely közelétől az Árpád-kortól hosszú évszázadokon keresztül a történelmi magyar-osztrák államhatár északi szakaszát képezte. In. KISS Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára IV. bőv., bőv., jav., kiad. II. köt. Budapest, 1988. 9. o.
- 40 (p. b.): Ausztria keleti erődítményrendszerét épített a magyar határon. In. *Magyar Nemzet*, 1961. július 11. (162. szám), 2. o.
- 41 MOL. M-Ks 288. fond 5/347. ö. e. 76–83. o. Közli: Uo. 284. o.
- 42 Helyesen: szocialista. – Ausztria Szociáldemokrata Pártja 1888–1889 fordulóján alakult, és az 1934. februári polgárháborút követően betiltották. Csak 1945 áprilisában jött létre újra Ausztria Szocialista Pártja (SPÖ) elnevezéssel, és 1991 júniusában vette vissza eredeti nevét.
- 43 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b KÜM 005015/25/1964 (7. doboz). Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 285., 289., 294. o.
- 44 MOL. M-Ks 288. fond 5/349. ö. e. Közli: Uo. 298. o.
- 45 A bécsi magyar követ említett feltételezése, miszerint burgenlandi erődvonalat építettek, nem bizonyult igaznak. Mint Kreisky budapesti látogatásán kiderült, az osztrák határörizet állományi megerősítéséről volt szó.
- 46 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b KÜM 005015/34/1964 (7. doboz). Közli: Uo. 302., 304. o.
- 47 Lajta (szócikk). In. Pallas Nagy Lexikona. XI. köt. Budapest, 1895. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. 198. o. – A Lajta határfolyó jellegéről 1043. novemberében Aba Sámuel király (1041–1044) és III. Henrik német-római császár állapotodott meg az ekkor kötött békében. Lásd bővebben, NAGY Imre: A Lajta mint határfolyam. 1. rész. In. *Századok*, V. évf. 1871. 369–387. o., 2. rész. 449–464. o.; NAGY Júlia: Kéziratos határtérképek a Bécsi Levéltárban. Budapest, 1930.; Uő: Kéziratos határtérképek a bécsi levéltárakból. Szeged, 1933. 30 o., 2 térkép.
- 48 (Hunyadi) I. Mátyás király halála után, 1490-től hat nyugat-magyarországi uradalom – Szarvákó, Kismarton, Fraknó, Kabold, Borostyánkő és Kőszeg – a Habsburg-család birtokába került és Alsó-Ausztriához tartozott. Miután a 17. században azokat már magyar főrangú családok (Esterházy, Batthyány, Széchy, Kéry) birtokolták, a magyar országgyűlések ismételt követelésére Fraknó és Kabold uradalma 1625-ben, a többi 1649-ben újra a Magyar Szent Korona fennhatósága alá került.
- 49 Az uradalom székhelye, Sárfenék vagy Élesszeg vára az Anjou kor végén épült a Lajta-hegység északnyugati részén, 349 méter magasan Moson vármegye nyugati peremén, és a magyar államhatárt védte a német betörések ellen. Az erősséget 1555 tavaszán villámcsapás sújtotta, leégett, de egyes részei használhatóak maradtak, ahol Menyhárt település lakosai több alkalommal menedéket leltek az ellenséges támadások idején. A mai alsó-ausztriai városkától délkeletre kb. 3 km-re, a térképek feltűntetik a hajdani vár helyét: „Ruine Scharfenek”, vagyis ’Sárfenék romja’. Lásd például: Burgenland térkép. Kiad. Országos Idegenforgalmi Egyesület Burgenland. Eisenstadt Schloss (sic!) Esterházy, [1988]. Lépték nélkül. (45×80 cm, számos nyelvtani hibát tartalmazó magyar nyelvű tájékoztató szöveggel.)
- 50 Völgyfalu (Zillingsdorf, ma Zillingdorf) határában a 19. század elejétől már iparszerűen bányászták a lignitet, amelyet elsősorban Bécs szénellátására használtak. In. KISS L., 1988. 777. o.
- 51 Hatályos jogszabályok gyűjteménye. 6. köt. Nemzetközi szerződések. Törvények, törvényerejű rendeletek 1945–1979. Szerk. Petrik Ferenc, Ralf Miklós. Budapest, 1989. 383–390. o. – Az összefoglalóan határszerződésnek említett két egyezményt két évtized múltán, 1987. április 29-én módosították és kiegészítették. A Pinka folyó szabályozása miatt, közben kisebb területcserék történtek a két ország között.
- 52 A vagyonjogi tárgyalások anyagának lelőhelye: MOL XIX-J-1-j Ausztria 23/j.
- 53 MOL. XIX-J-1-j Ausztria 4/b KÜM 005607/1/1964 (6. doboz). Közli: Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak, 2000. 309. o.
- 54 ZSIGA, 1999. 49. o.
- 55 Lásd részletesen: ZSIGA, 1999. 48–54. o.
- 56 REISCHL – BECHER, 2008. 422. o. – Az EJ-Ről lásd még; SCHMIDT–SCHWEIZER, Andreas: A „vasfüggöny” Magyarországon. In. *História*, 2009. 2. szám, 29. o.
- 57 LOVAS, 1997. 333–334. o.
- 58 Lásd például ezzel kapcsolatban Székely János vezérőrnagynak, a BM Határőrség országos parancsnokának 1987. október 7-én kelt Jelentését a nyugati határszakaszon kiépített elektromos jelzőrendszer műszaki-technikai állapotáról, alkalmazásának tapasztalatairól. In. indítványt kivonatolva Közéletesi: SCHMIDT–SCHWEIZER, Andreas: „Vasfüggöny” – nyugati importból. Határőrség és devizagazdálkodás. In. *História*, 2006. 5. szám, 23–25. o.
- 59 FIZIKER, 2012. 130–142. o. – Lásd még, HAJDÚ András: A magyar-osztrák kapcsolatok 40 éve. Budapest, 1986.; HARDI Tamás – NÁRAI Márta: A határ menti területek jellegzetességeinek átalakulása a 20. századi Nyugat-Magyarországon. In. *Tér és Társadalom*, 2001. 2. szám, 107–130. o.; RECHNIZTER János: Az osztrák–magyar határ menti együttműködés múltja, jelene. In. *Tér és Társadalom*, 2005. 2. szám, 7–29. o.
- 60 Magyar Történelmi Kronológia 1971–1990. A

- függelékben 1992-ig. Összeáll. Seifert Tibor. Budapest, 1994. 12., 20., 84. o.
- 61 SZABÓ László: Újabb lehetőségek megyénk szlovéniai és burgenlandi kapcsolataiban. In. *Vasi Honismereti Közlemények*, 1987. 2. szám, 3. o. – Kéry Tivadar (Theodor Kery) Közszeg közelében, az örvidéki Répcekezhelyen született magyar dzsentri családban, apja Kéry Sándor főjegyző volt. Tanári tanulmányokat folytatott, amikor 1939-ben bevonultatták a német birodalmi hadseregbe, a Wehrmachtba. Közel hétéves katonáskodás után került haza szülőföldjére. Ezután az Osztrák Szocialista Párt, az SPÖ burgenlandi szervezetében töltött be különféle vezető tisztségeket. Kéry 1966. június és 1987. október vége között, 21 évig volt Burgenland tartományfőnöke. Kabold községben, 92 éves korában hunyt el.
- 62 T. M.: Burgenlandi Napok Vas megyében. In. *Vasi Szemle*, 1984. 4. szám, 607. o.
- 63 Gorenje-turizmus 1988-ban. In. Múlt-kor. Történelmi portál. mult-kor.hu/20130109_gorenje-turizmus_1988ban Lásd még, MATKÓ István: A Gorenje rejtély. In. *Magyar Hírlap*, 1989. április 24., 5. o.; KERTÉSZ Pál: Mégegyszer a Gorenje rejtélyéről. In. *Magyar Hírlap*, 1989. május 11., 7. o.; SÁRKÓZI György: A Gorenje rejtély... In. *Magyar Hírlap*, 1989. május 23., 5. o., 25 éves a Gorenje- és Grundig-turizmus. In. *HVG (Heti Világgazdaság)*, 2013. január 2. (1. szám), o.
- 64 Két évvel korábban, 1987-ben 177 ezer magyar keresette fel Ausztriát, és töltött el ott 24 óránál kevesebb időt.
- 65 Burgenland. Térkép. Kiad. Országos Idegenforgalmi Egyesület Burgenland, Eisenstadt Schloß Esterházy. [1988.] Lépték nélkül, 45×80 cm. 1. o.
- 66 Burgenland településeinek, 2000. 20., 101., 49., 45. o.
- 67 Burgenland. Térkép. 1988. 2. o.
- 68 Három héttel korábban, március 20-án a Magyar Nemzeti Bank 5%-kal értékelte le a forintot, és bejelentette: összeomlás előtt állnak az ország pénzügyei és gazdasága, az infláció csaknem 15%-ra, a munkanélküliek száma 130 ezer főre nőtt. Németh Miklós miniszterelnök viszont közölte, hogy az államadósság 14,5 milliárd USA-dollárra emelkedett. A Nemzetközi Valutalap, az IMF és az Európai Közösség ekkor már folyamatos kölcsönökkel tartotta életben a magyar gazdaságot, és egyre megszorított gazdaságpolitikát követelt az újabb hitelekért cserébe. Ekkoriban a Közös Piacból egymilliárd, az Amerikai Egyesült Államoktól 500, Tajvantól 100 millió USA-dollárt, az NSZK-tól 500 millió márkát kölcsönt kellett hazánnak felvennie.
- 69 SZARVAS Szilveszter: Már húsz esztendeje kísérti a Gorenje-láz Magyarországot. In. *Magyar Hírlap*, 2009. április 3.
- 70 Miután a Gorenje-turizmussal kapcsolatban elhibázott intézkedéseit a magyar kormányzat felismerte, engedélyezte, hogy Tatabánya határában, az M1-es autópálya mellett 1989. május 26-án hivatalosan megnyissák a Skála-Sztráda Áruházát. Az országban ez volt az első olyan bevásárló központ, ahol valutáért számos olyan nyugati árucikket – különféle háztartási gépeket, szórakoztató elektronikai-, sporteszközöket, ruházatot, stb. – lehetett vásárolni, amelyekért addig sok ezren Ausztriába utaztak. Az áruházban egy személy, mindenféle igazolás nélkül naponta 4 ezer forintnak megfelelő, összesen 24 félé valutáért vehetett különféle keresett termékeket, amelyeket vámmentesen hoztak forgalomba. Megnyitása után a Skála-Sztráda, fél év alatt 17 millió forint nyereséget ért el annyit, amennyit akkor egy egész évre terveztek. Miközben árai lényegesen kisebbek voltak, mint az ausztriai üzletekben.
- 71 A vasfüggöny lebontásának kezdete sajtós alkotmányjogi helyzetben történt. A Belügyminisztérium és alárendeltjei – így a határőrség is –, állami főhatóság volt, amely a kormánynak, illetve végső soron az országgyűlésnek tartozott felelősséggel. Ennek ellenére az MSZMP PB által hozott, említett döntés alapján kezdte meg az EJR bontását. Ezért történhetett meg, hogy amikor a Minisztertanács május 18-án határozatban kimondta az EJR megszüntetését, addigra már 150 km hosszúságban felszámolták a vasfüggőnyt.
- 72 SALLAI János: „Vasfüggöny” a magyar államhatár mentén. In. *Közép-európai Közlemények*, II. évf. No. 6–7. 2009. 4–5. szám, 126. o.
- 73 ZSIGA, 1999. (Vasi Szemle), 813. o.
- 74 Lásd bővebben a *Soproni Szemle*, 2009. évi 4. számát a magyar-osztrák határ megnyitásáról, a vasfüggöny leomlásáról. In. TÓTH Imre: Határáttörés és határnyitás. A Páneurópai Piknik hatása a diplomáciai szolgálatok munkájára az 1989-es menekültválság során.. 365–385. o.; GYARMATI György: Az osztrák–magyar határnyitás és a titkosszolgálatok társadalmi-politikai „lefokozása”. 386–395. o.; OPLATKA András: Páneurópai Piknik – ismert tények és fehér foltok. 396–403.; DEÁK Ernő: Magyarország a külpolitikai változások szövevényében. A Páneurópai piknik (sic!) az osztrák sajtó tudósításai alapján. 404–413.; MOLNÁR Csilla – MÁRFAI M. László: Az 1989-es nyugat-magyarországi határnyitás a korabeli helyi sajtó tükrében. In. *Kapu*, 2001. 5. szám, 58–62. o.; MAGAS László, dr.: Az erdészek szerepe a határnyításban. In. *Erdészeti Lapok*, CXLV. évf. 10. szám (2009. október), 318–319. o.; CZINKI Eszter: A magyar határnyitás szerepe Németország újraegyesítésében. In. *Kapu*, 2010. 6–7. szám, 25–28. o.; KOVÁCS Éva: Magyar határnyitás, 1989. szeptember 11. Interjú Oplátka Andrásal. In. *História*, 2009. 2. szám, 27–28., 30–32. o.
- 75 ELEK L., 1989. 2. o.